

**BAĞIMSIZLIKTAN KADİFE DEVRİME GÜRCİSTAN DIŞ
POLİTİKASINDA TÜRKİYE’NİN YERİ (1991 - 2004)**
**The Role of Turkey in Georgia’s Foreign Policy from Independence to Velvet
Revolution (1991-2004)**

Selçuk URAL

Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü sural25@hotmail.com

İrfan TOKGÖZ

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Gürcistan uzun yıllar Rus egemenliğinde kaldığı için Türkiye ile ikili ilişkileri geç başlamıştır. Bu nedenle Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkiler henüz kendi dinamiklerini kazanamamış olup, mevcut potansiyelinin oldukça gerisinde seyretmektedir.

Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkaslara yönelik dış politikasında Gürcistan anahtar konumundadır. Türkiye’nin bu bölgelere yönelik ekonomik ve ticari faaliyetlerinde Gürcistan’ın gerek coğrafyası, gerek siyasi ilişkilerdeki yakınlığının önemli etkileri vardır ve olmaya da devam edecektir.

Gürcistan açısından Türkiye ise; hem Batı’ya açılan bir kapı, hem de gelişmesine katkı sağlayabilecek önemli bir ekonomik güçtür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Gürcistan, Kafkasya, Orta Asya

Abstract

As Georgia remained under Russian rule for many years, its relations with Turkey began late. For this reason; economic, political and social relations between Turkey and Georgia have not gained their dynamics, yet and it has remained far short of its existing potential.

Georgia is the key in Turkey’s foreign policy towards Central Asia and the Caucasus. Both Georgia’s geography and proximity political relations have important effects on Turkey’s economic and commercial activities for these regions and this effect will continue.

In terms of Georgia, Turkey is an economic force which both can contribute to the Georgia’s development and is a gateway to the West.

Keyword: Turkey, Georgia, Caucasia, Central Asia

GİRİŞ

M.Ö. 4. Yüzyılda milli devletlerini kuran Gürcüler, uzun asırlar boyunca kimi zaman bağımsız, kimi zaman başka bir devlete bağlı olarak varlıklarını sürdürdükten sonra 1801’de Çarlığın himayesini kabul ederek Rus imparatorluğunun parçası haline geldiler. Rus-Japon savaşının ardından yaşanan 1905 devriminde bağımsızlık girişiminde bulunan ama başarılı olamayan Gürcüler, 12 yıl sonra hem Rusya’nın hem de dünyanın gidişatını değiştiren 1917 Sovyet Devrimi’nin ardından 26 Mayıs 1918’de

bağımsızlıklarını kazandı. I. Dünya Savaşı'nın sürdüğü o günlerde uluslararası alanda tanınmak için büyük gayret sarf eden Gürcü hükümeti emeline ancak 1920'de ulaştı. Gürcistan İtilaf Devletleri tarafından tanınmasına karşın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmedi.¹

Gürcistan kurulduğu 26 Mayıs 1918'den işgaline kadar Sosyal Demokrat/Menşevik hükümetler tarafından idare edildi. Gürcü Hükümeti, Azerbaycan'daki yönetim değişikliğinin ardından Sovyet hükümetinin şiddetli tazyiklerini dengelemek üzere Türk hükümetine yaklaşılmaya çalıştı². Bu maksatla 1921 yılı başlarında Ankara'ya gönderilen Simeon Medivani adlı Gürcü elçisi, 8 Şubat 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu güven mektubunda Sovyet Rusya'nın tehditlerine maruz kalan Gürcistan'ın bazı bölgelerinin ve özellikle Batum'un Türk ordusu tarafından geçici işgalini önerdi. Teklifin yapıldığı günlerde ise Kızılordu Gürcü topraklarını işgale başlamıştı. Bu durumda hızla harekete geçen Ankara Hükümeti, 22 Şubat 1921'de Gürcü Hükümeti'ne gönderdiği notada Ardahan ve Artvin'in iadesini istedi. Gürcü Hükümeti talebi kabul edince Türk ordusu süratle Ardahan ve Artvin'e girdi. Batum ise 11 Mart 1921'de işgal edildi. Gürcü Hükümeti'nin 17 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile anlaşması Kızılordu'nun Batum'u işgal etmesinin önünü açtı. 19 Mart 1921'den itibaren Batum'un hakimiyeti üzerinde Türk kuvvetleri ile Kızılordu kuvvetleri arasında çatışma tehlikesi baş gösterse de "Moskova Antlaşması" Türkiye ile Rusya arasındaki olası savaşı önlemiştir. Moskova Antlaşması'nı 13 Ekim 1921'de Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında imzalanan "Kars Antlaşması" takip etti. Bu antlaşma ile Türkiye doğu cephesini sona erdirirken Kafkas Sovyet cumhuriyetleri ile sağlam ilişkiler kurmanın önündeki sorunları çözmüş oldu³.

Gürcistan, 1922-1936 yılları arasında, Tiflis'in başkent olduğu Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu içinde yer aldı. Bu yapı dağıldıktan sonra SSCB'nin bir üyesi olarak Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını aldı. Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu, milliyetçi muhaliflere karşı baskıcı bir politika izlemiştir. Yaşanan baskı ve tasfiyeler üzerine 1924 yılında büyük bir isyan çıktı. İsyana bastırılınca yaklaşık 20.000 Gürcü de Sibiryaya sürgün edildi. 1936'da federasyon dağıtılınca Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile birlikte ve Sovyetler birliği sona erinceye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri içinde yer aldı⁴.

Josef Çuğaşvili (Stalin) genel kanaatin aksine ülkesine diğer cumhuriyetlerden daha merhametli davranmamıştır. 1930'lu yıllarda Gürcistan'daki baskılar arttı ve binlerce Gürcü aile zorla başka yerlere sürüldü. Sertlik politikaları her ikisi de Gürcü olan Stalin ve Tiflis'te özel

polis şefi Lavrenti Beria tarafından yürütüldü. Stalin ve Beria'nın zorbalıklarından Gürcü aydınlar da olumsuz etkilendi. Tiflis bölgede yüksek kültür seviyesine ve hayata sahipken 1936-1937 yıllarında yaşanan sürgünlerin ardından sıradan bir şehre dönüştü⁵.

İkinci Dünya Savaşı bütün dünyayı olduğu kadar Gürcistan'ı da olumsuz yönde etkiledi. Alman istilasına karşı duran Gürcistan II. Dünya Savaşı'ndan önce üç buçuk milyonluk nüfusunun yaklaşık yedi yüz bin kişisini cepheye gönderdi ve gidenlerin yarısı bir daha geri dönmedi. Gürcülerle birlikte Kuzey Kafkasya halkları Nazi istilasına karşı mücadele vermelerine karşın Stalin Karaçay-Balkar, Çeçen-İnguş, Kırım ve Ahıska halklarını Nazilerle işbirliği yaptığı yalanının arkasına sığınarak 1943-1944 yıllarında Sibiry ve Türkistan'a sürgün etti. Stalin'in elde ettiği başarılar Gürcü milliyetçiliğinin gücünü zayıflatmıştır denebilir. 1943 yılında Gürcü Ortodoks kilisesinin özerk yapılanmasına izin verilmesi bu sürecin bir sonucuydu. Zira Gürcü kilisesinin 1930'lu yılların başında Moskova'ya bağlanması yöneticiler, aydınlar ve halk arasında, büyük üzüntü ve tepkilere neden olmuşken II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü o günlerde kiliseye özerklik tanınması Moskova'nın halkın desteğini arkasına alma düşüncesi olduğu kadar milliyetçiliğin de zayıfladığını göstermektedir⁶.

Gürcü milliyetçiliği Stalin'in 1953'de ölümüyle yeniden canlandı. 1956'da yeni Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in (Khrushchev) politikalarına karşı yapılan gösteride çok sayıda Gürcü milliyetçisi öldürüldü. Kruşçev (1956-1964) ve Brejnev (1964-1982) dönemlerinde Stalin dönemine nispeten görülen yumuşama 1985'te Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle daha da hızlandırdı. 1972'de Gürcü liderleri rüşvet ve israf içerisindeyken Eduard Şevardnadze, Gürcistan Komünist Partisi sekreteri olarak yıldızı yükselmeye başladı.

Muhalif hareketin Gürcü dilinin hem resmi hem de eğitim dili yapılması yönündeki talepleri onu halkın nezdinde vazgeçilmez hale getirirken Rus yönetimini de köşeye sıkıştırmakta etkili oldu. Rus ve Gürcü Komünist Parti yetkilileri zamanla Gürcüce üzerindeki yasakları kaldırdı. Muhaliflerin başarısı onları Gürcistan siyasetinde vazgeçilmez bir noktaya taşıdı. Öyle ki Zvaid Gamsahurdiya, 1970 yılından itibaren sistem karşıtlarını bir araya getirilmesinde öncü rolü üstlenerek muhalif hareketlerin kuvvetlenmesini sağladı⁷.

1. Gürcistan'ın Bağımsızlığı

Gürcistan'da milliyetçiliğin bağımsızlık hareketine dönüşmesi esas itibariyle 1988 yılı Haziran ayında gerçekleştirilen 19. Parti Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin yeniden yapılanmasına karar verilmesiyle başladı.

Glasnost ve Perestroyka politikalarının yanı sıra 1987'den itibaren Ermenistan ile Azerbaycan'ı karşı karşıya getiren 'Karabağ' hadisesi de, Gürcistan'ı fazlasıyla etkiledi⁸.

Gürcistan'da milliyetçi sinyallerin 1987 yılında Gürcistan kültürü ile yoğunlaşmış "Chavchavasda"nın kurulmasıyla verildiği söylenebilir. Ertesi yıl Gorbaçov'un reformları sonucunda iki politik grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki *Erdemli St Ilya Topluluğu (St Ilya the Righteous)*'dur. Zviad Gamsakhurdiya tarafından kurulmuş ve bağımsız Gürcistan'ı hedeflemişti. Diğeri ise *Ulusal Demokrat Partisi (National Democratic Party)*'dir. Georgi Chanturia tarafından kurulmuş ve bu da ilki gibi bağımsızlık taraftarıydı.

Gürcü milliyetçiliği diğer halkların bağımsızlık taleplerine daima karşı olmuştur. Azınlık durumundaki Abhazlar ile Osetlerin bağımsızlık hareketlerinin sert biçimde bastırılması Gürcü milliyetçiliğinin mevcut karakterinden kaynaklanıyordu⁹. Gürcüler ile azınlıklar arasında yaşanan gerginliklerin Gürcistan'ın bütünlüğünü ve birliğini tehdit etmesi Gürcü milliyetçilerin azınlık taleplerine düşmanca yaklaşımlarına neden oluyordu. Bu anlayışın oluşumunda küresel ve bölgesel güçlerin çıkar mücadelesi kadar Gürcü hükümetlerinin yanlış politikaları da etkin rol oynuyordu.

Gürcistan'da ilk mühim muhalif hareket, ülkenin Sovyetler Birliği'ne katılımının 68. yıldönümü dolayısıyla 25 Şubat 1989 günü Tiflis'te yapılan ve 15.000 kişinin katıldığı büyük protesto gösterisidir. Göstericiler güvenlik kuvvetleri tarafından dağıtılarak Gürcü milliyetçiliğinin temsilcisi durumunda bulunan Milli Demokrat Parti üyesi 500 kişi tutuklandı. Yaşananların ardından 4 Nisan 1989'da 150 milliyetçi açlık grevine başladı. Bu kişiler Gürcistan'ın tam bağımsızlığını ve Abhazya'nın Gürcistan'a bağlanmasını talep ediyorlardı. İki gün sonra 100.000 insan onları desteklemek için yollara döküldü. 9 Nisan sabahı yetkililer kalabalığın dağılması için emir verdi. Fakat emir yerine getirilmeyince Sovyet ordusu müdahale etmekte tereddüt göstermedi. Müdahale sırasında 20 kişi hayatını kaybetti. Olay Gürcü milliyetçiliğinin patlak verdiği an olarak görülmekte ve 11 Nisan Gürcistan'da "*Ulusal Uyanış Günü*" kabul edilmektedir.

Bu hadiseler üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbürosu'nun Gürcü üyesi ve aynı zamanda Sovyet Dışişleri Bakanı görevini yürüten Şevardnadze 10 Nisan'da Tiflis'e geldi. 11 Nisan'da Gürcistan Komünist Partisi lideri Patiashurli görevinden istifa etti. Gorbaçov 12 Nisan tarihli mesajında üzüntülerini bildirirken aşırılıklara dikkat çekerek Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasına izin vermeyeceklerini beyan etti. Gürcü Zarya Vostoka gazetesinin 9 Nisan gösterilerinde askerlerin göstericilere karşı zehirli gaz kullandığı iddiasına geniş yer vermesi ortalığı karıştırdı. Moskova dahil bütün resmi makamlar sorumluluğu birbirinin

üzerine atmaya başladı¹⁰.

Gürcistan'daki olaylar inişli çıkışlı bir seyir takip ederek 1989 kışına kadar devam etti. Olayların durmaması devletin üst kademelerinde bir takım adımlar atılması gerektiği düşüncesini doğurdu. Bunun sonucudur ki Gürcistan Yüksek Sovyeti 17-19 Kasım 1989'da Gürcü topraklarındaki bütün doğal kaynakların Gürcistan'ın mülkiyetine geçtiğini ve Gürcistan'ın çıkarlarına aykırı olması halinde Sovyetler Birliği'nin kanunlarının uygulanmayacağını kabul etti. Böylece Sovyetler Birliği'nden ayrılışın kapısı aralanmış oldu¹¹. Kuşkusuz söz konusu kararlar bağımsızlık yönündeki isteği artırmış, 1990 yılının muhalif hareketlerin sayısının ve etkisinin kuvvetlenmesine yol açmış ve nihayet Gürcistan Yüksek Sovyeti 1921 Gürcistan-Sovyet Rusya ile 1922 Birlik anlaşmalarını geçersiz sayarak 9 Mart 1991'de Gürcistan bağımsızlığını ilan etti.¹²

31 Mart 1991'de yapılan halk oylamasında seçmenlerin % 93'ü yeni cumhuriyeti onaylayınca Gürcistan meclisi de 9 Nisan 1991'de ülkenin bağımsızlığını ilan etti. Rusya aleyhtarı milliyetçi lider Gamsahurdiya ise % 86.5 oy oranıyla devlet başkanı seçildi. SSCB'nin dağılmasıyla Gürcistan ve Ukrayna'nın bağımsızlıklarını kazanmaları Karadeniz'deki aktörlerin sayısını arttırarak Boğazlar üzerindeki blok baskısını ortadan kaldırdı. Karadeniz'in yeni aktörlerinin Rusya ile sorunlar yaşamaları onların Türkiye'ye yakınlaşmalarında birinci derecede rol oynadı. Değişim Karadeniz'in en geniş kıyıya sahip ülkesi durumundaki Türkiye'ye diplomatik avantaj sağlasa da Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası döneme yeterince hazırlıklı değildi. Zira Kafkasya politikası bir bütün olarak ele alınmadı ve Azeri- Ermeni Savaşı bölgesel politikanın en öncelikli ayağını teşkil etti. Bu nedenle Türkiye, coğrafi yakınlığı ve stratejik önemine rağmen Gürcistan ile gerektiği kadar ilgilenemediği gibi Güney Osetya ve Abhazyaya olaylarını da yeterince takip edemedi¹³.

Soğuk savaş dönemi sona ermiş olsa da Kafkasya ve Hazar havzasındaki enerji kaynakları ve nakil yolları üzerindeki rekabet kaldığı yerden devam ediyordu. 20. Yüzyılın başında İngiltere'nin denediği ancak başarılı olamadığı role yüzyılın sonunda ABD soyunarak bölgenin kontrolü üzerinde Moskova ile rekabete başladı¹⁴.

2. Bağımsızlık Sonrası Gürcü Dış Politikası

SSCB'nin dağılmasının ardından Güney Kafkasya sosyal, dini ve kültürel çeşitliliği itibarıyla her an karışabilecek yerlerden biri haline geldi. Bu açıdan bakıldığında Yeni Ortadoğu olarak nitelendiriliyordu. Kafkasya üzerindeki Rusya ve ABD'nin başını çektiği küresel rekabete zamanla Almanya da dahil olacak gibi görüyordu. Zira 1918-1921 yılları arasında

başlayan Alman Gürcü yakınlaşması Almanya'yı kaldığı yerden Kafkasya politikasına devam etmesini kolaylaştırıyordu. Bağımsızlığı takiben ilk büyükelçiliği açan batılı ülke olması tesadüf değildi. Türkiye küresel rekabetin unsurlarından biri olmasa da coğrafi açıdan Kafkasya üzerinde ve Kafkasya'da yaşananlardan kendini uzak tutması mümkün değildi¹⁵.

Gürcistan bağımsızlık ile birlikte çözmek zorunda olduğu birçok ağır sorunlarla karşı karşıya kaldı. Devletin ve milletin bütünlüğünü korumaktan azımlık ilişkilerine, iktisadi kalkınmadan batı dünyasıyla bütünleşmeye kadar uzanan gayet geniş yelpazede Gürcistan'ı zorlu bir dönem bekliyordu. Mevcut sorunları dört grupta toplamak doğru olacaktır:

1. Bağımsızlığı kuvvetlendirerek geri dönülmezliğini sağlamak,
2. Toprak bütünlüğünü tehdit unsurları bertaraf etmek,
3. Ekonomik sorunları gidermek,
4. Batı ile bütünleşmek.

Kafkaslarda bağımsızlık rüzgârları estiği günlerde Türk dış politikası iki önceliğe göre şekilleniyordu. Bunlardan ilki; Rusya'nın Güney Kafkasya'ya dönüşünü önlemek veya sınırlamak üzere bölge ülkelerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemek, ikincisi ise; Hazar havzası enerji kaynaklarının üretim ve taşınmasında rol almaktı. Buna göre Türk-Gürcü ilişkileri bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve iktisadi işbirliği üzerinde yürüyecekti¹⁶. İki devletin hatırı sayılır sınıra sahip olmaları ilişkilerin geliştirilmesinde yapıcı bir rol oynayacaktı. Zira 610 kilometrelik Türk-Sovyet sınırının 276 kilometresini Gürcistan-Türkiye sınırı teşkil etmeye başladı. Dolayısıyla Kars Antlaşması'nda nihai şekli verilen sınır aynen korunmuş oldu¹⁷.

Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yeni aktörler olarak Kafkasya siyasetinde yerlerini alırken Rusya'nın büyük askeri ve iktisadi gücüne güvenerek Sovyet döneminde olduğu gibi, Gürcistan'ı kontrol etmesi mümkün görünmüyordu. Gürcü topraklarındaki üslerin varlığında ayak diretmesi, bölgede ve özellikle Gürcistan'da etnik sorunların tarafı haline gelmesi ikili ilişkileri kopma noktasına getiriyordu¹⁸. Rusya'nın Tiflis'i kontrol altına alma çabalarına karşılık Gürcü dış politikası ise batıyla ittifak ve Rusya ile dengeli ilişkiler esaslarına bina ediliyordu. Çünkü Gürcistan'ın tek başına Rusya ile baş edebilmesi mümkün değildi¹⁹. Türkiye başta olmak üzere bölgesel ve küresel dost ülkelere ihtiyaç duyması bundan kaynaklanmaktadır. Türkiye komşusunu sürekli destekleyerek Gürcistan kamuoyunda "müttefik ülke" konumuna yükseliyordu. Mikhail Saakaşvili, Türkiye'nin desteğini şu şekilde ifade edecekti: "*Dost ve ortağımız Türkiye bir dizi nedenden ötürü bizim için çok önemli. Birincisi, bağımsızlığımızı ilk tanıyan ülke olmanız toplumsal hafızamıza kazandı. Eskiden Türkiye bizim*

için meçhul bir ülkeydi. Evet, annem gibi Türkçeyi, Türk tarihini, kültürünü öğrenenler vardı ama hayatları boyunca tek bir canlı Türk görmemişlerdi. Bağımsızlık sonrası yardımımıza ilk koşan ülke Türkiye oldu, sınırı açtı, zor zamanlarımızda aktif ekonomik yardım yaptı. Ne yazık ki bütün komşularımız öyle davranmadı. Türkiye bizi ısrarla uluslararası alanda destekledi. Bütün bunları nesiller sonra bile unutmayacağız”²⁰.

Gürcistan’ın coğrafik durumu dikkate alındığında, dış ilişkileri iç içe geçmiş üç halkaya benzetilebilir. İlk halkada kendisi gibi Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan ve Ermenistan bulunmaktadır. İkinci halkayı Güney Kafkasya’ya komşu olan üç bölgesel güç Türkiye, İran ve Rusya, en dış halkayı ise ABD ve AB ülkeleri meydana getirmektedir. Rusya’nın Ermenistan ve İran ile yakın işbirliği Gürcistan’ı ittifak arayışına itmiştir. Azerbaycan ile yaptığı ittifak onun da benzer sorunlarla mücadele ediyor olmasından ötürü kendini güvende hissetmesini önlemişti²¹. Bu durumda Gürcistan, Rusya’yı dengelemek üzere AB’ye ve bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren yardım ve desteğini gördüğü Türkiye’ye yöneldi. Başbakan Bülent Ecevit’in belirttiği şekilde; *“Türkiye Gürcistan’a kollarını açmış, O’nun sorunlarını kendi sorunu, O’nun güvenliğini kendi güvenliği olarak görmüştür”*. 29 Ocak 2001’de Ankara’ya resmi ziyaret düzenleyen Eduard Şevardnadze, *“Türkiye ile olan dostluk ilişkilerimiz Gürcistan’ın bağımsızlığının temel taşını oluşturmaktadır”* diyerek Türkiye’nin önemine dikkat çekiyordu²².

Gürcistan, yakın ve orta vadede AB’ye giremeyecekse de bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak adına Türkiye’nin üyelik sürecini yakından takip etmektedir. Türkiye AB’ye girdiğinde Gürcistan da AB’ye komşu olacaktır. Mikhail Saakaşvili, bunu şu sözlerle ortaya koyuyordu: *“Türkiye, Avrupa’yla hızla bütünleşen bir ülkedir. Bu özelliğiyle Gürcistan için Avrupa’ya ulaşmanın en kısa yoludur. Yani, bizim için Avrupa yolu Türkiye’den geçiyor. Kesinlikle Avrupa Birliği’ne üye olacaksınız. Siyasi açıdan da çok önemli bir ülke. Ayrıca, Türkiye giderek daha önemli bir ekonomik ortağımız haline geliyor. Gürcü ekonomisi Türk ekonomisinin doğal bir uzantısı oldu.”²³.*

Gürcistan sorunlarından kurtuluşu batıyla işbirliğinde ve demokratik bir düzen kurmakta görmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye batıyla bütünleşmenin dışında NATO ile kurulacak askeri ilişkilerde de son derece önemli bir rol üstlenmektedir. Eduard Şevardnadze *“Gürcistan, Rusya’nın stratejik bölgesinin güney kanadı değil, Türkiye ve NATO’nun stratejik çıkarlarının, Türkiye ve İsrail’den Orta Asya’ya uzanacak şekilde kuzey kanadıdır”* diyerek Gürcistan’ın yeni askeri politikasını gözler önüne seriyordu. Bu politika aynı zamanda Türkiye’nin Rusya kaynaklı güvenlik

endişelerini de ortadan kaldırmaktadır²⁴.

3. Gamsahurdiya Dönemi

20. Yüzyılın son çeyreğinde SSCB’de kendini gösteren değişim rüzgarı birlik ülkelerinde olduğu gibi Gürcistan’da da farklı politik karakterdeki gurupların doğmasına ve taleplerini hayata geçirmek üzere küçük silahlı milislerin oluşmasına yol açtı. Bu dönemde öne çıkan isim, muhalif kimliğiyle tanınan Zviad Gamsahurdiya oldu. Muhalif kimliğinden ötürü ilk kez 17 yaşında hapse atılan Gamsahurdiya, babasının da meşhur bir Gürcü şairi olmasından dolayı siyaset dünyasında hızla yükseldi. Milliyetçi görüşleriyle tanınan Gamsahurdiya, Gürcü komünist otoritelerle sık sık ters düştü ve bir süreliğine Sovyet iş kampına hapsedildi. 1976 yılında liderliğini bizzat üstlendiği “Gürcistan Helsinki Grubu”nu kurmasının ardından 1977 yılında arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. Sovyet aleyhtarı propagandalar yapmak yüzünden iki yıl hapse çarptırıldı. 1978’de ABD Kongresi, Gamsahurdiya ve Helsinki Grubu’nu Nobel ödülüne aday gösterdi. Bu girişim onun serbest bırakılmasına vesile oldu.

1988’de Gürcistan’ın sorunlarını dile getirmek için 27 günlük bir açlık grevine girişti. 1989’da Tiflis’teki 9 Nisan olaylarında yeniden hapse gönderildi. Bu arada halk Gamsahurdiya için direnişe geçti, grevler yaptı. Böylece serbest bırakılan Gamsahurdiya, Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri içinde, demokratik bir seçimle göreve gelen ilk cumhurbaşkanı oldu.²⁵

250 sandalyeli Gürcistan büyük kongresi için resmi seçimlerin ilk turu, 28 Ekim 1990’da yapıldı. Gamsahurdiya’nın “Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan” koalisyonu ilk turda oyların % 54’ünü alırken Abhazya ve Güney Osetya’da kısmi boykot yapılmaktaydı. 11 Kasım’da gerçekleştirilen ikinci turda “Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan” koalisyonu, oy oranını % 64’e yükselterek 155 sandalye kazandı. Buna rağmen teşkilatı değiştirmek için gerekli olan üçte ikilik çoğunluğu sağlayamadı. Gürcistan Komünist Partisi 64, Gürcistan Popüler Cephesi ise 11 sandalye kazandı. Geri kalan oylar ise bağımsızlar arasında dağıldı. 14 Kasım’da Zviad Gamsahurdiya 232 oy ile cumhurbaşkanı seçildi. Aynı koalisyona mensup Tengiz Sigua ise başbakanlığa getirildi. Yeni yönetim ilk iş olarak “Sovyet” ve “Sosyalist” kelimeleri ülkenin isminden atarak ülkeye “Gürcistan Cumhuriyeti” adını verdi ve 1921’den beri kullanılmayan eski Gürcistan bayrağı yeniden Tiflis’te dalgalandı. Böylece Stalin’in memleketinde Stalinizm tarihe gömülmüş oldu²⁶. Yuvarlak Masa’nın kontrolündeki Gürcü Yüksek Sovyeti’nin bağımsızlık yönünde aldığı karar 31 Mart 1991’de hayata geçirildi. Gürcülerin % 98’i bağımsızlığı destekledi ve bu iradenin sonucunda 9 Nisan’da bağımsızlık ilan edildi²⁷.

Gamsahurdiya'nın diktatörlüğe varan yönetim tarzı, başlangıçta birlikte hareket ettiği Savunma Bakanı Tengiz Kitovani ve Başbakan Tengiz Sigua'nın Ağustos 1991'de ona karşı silahlı mücadeleye girişmelerine neden oldu. 1991 yılının sonlarına doğru hükümete karşı ayaklanmalar şiddetlendi. 1992'nin Ocak ayında Milli Meclis binasına düzenlenen saldırı sonucunda Zviad Gamsahurdiya görevden alındı. Bu esnada Ermenistan Devlet Başkanı Petrosyan, Gamsahurdiya ve destekçilerine topraklarını açarak onlara siyasi sığınma hakkı tanıdı. Bu tarihten itibaren Gamsahurdiya mücadelesine yurt dışında devam etmeye karar verdi²⁸. 7 Ocak 1992'de yönetime hakim olan Askeri Konsey, hükümetin başına eski başbakan Tengiz Sigua'yı getirdi²⁹.

The New York Times gazetesi Gamsahurdiya'nın devrilmesiyle ilgili olarak şu yorumu yapıyordu: *“Bağımsızlık ilanından sonra Zviad Gamsahurdiya'nın devlet başkanlığına getirilmesi oldukça normal görünüyordu. Ancak göreve geldikten sonra demokrasiyle bağdaşmayacak adımlar attı. 1991'de Gürcülerin çoğu onun akli dengesini yitirdiğini düşünüyordu. Tiflis'teki karışıklıktan sonra çareyi kaçmakta buldu. 1992 Şubatında demokratlardan oluşan bir koalisyon, ülkeyi kurtarmak üzere yaşayan en ünlü Gürcü'yü (Şevardnadze) geri çağırdı”*³⁰.

Amerika'nın ünlü araştırmacılarından Paul Henze ise Gamsahurdiya'nın iktidar dönemini şöyle yorumluyordu: *“Tarihin 'eğer'lerinin hesaplanması her zaman zordur, ama öyle gözüküyor ki, eğer Gürcistan Levon Ter Petrosyan'ın (Ermenistan Devlet Başkanı) yeteneğinde bir başkana sahip olsaydı bağımsızlık süreci daha olumlu gelişirdi. Zviad Gamsahurdiya kendisinden daha çok Gürcistan için bir felaketti. Gürcistan'ın bugün çözmek durumunda olduğu en ciddi problemlerin hepsi Gamsahurdiya zamanında ortaya çıkmış olanlardır. Abhazya ve Güney Osetya problemlerine olan uzlaşmaz yaklaşımı mantıklı çözümleri imkansız kıldı”*³¹.

Tiflis diğer cumhuriyetlerden önce bağımsızlığını ilan etse de SSCB'nin henüz varlığını sürdürdüğü bir dönemde yapılan girişim bütün ülkeler gibi Türkiye tarafından ihtiyatla karşılandı ve Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımayı birkaç erteledi. 19 Ağustos 1991'de Moskova'da meydana gelen başarısız darbe girişiminin ardından Sovyet cumhuriyetleri sırayla birlikten ayrılmaya başlayınca Gürcistan'ın tanınma süreci de bu olayın ardından yaşandı. Ne var ki o günlerde Gürcistan bir barikatlar ülkesi haline dönüşüyordu. Gamsahurdiya resmi olarak iktidarı elinde bulundursa da fiili erkten yoksundu ve sokaklar muhaliflerin elindeydi. Böyle bir ortamda muhatap bulmak zor, geleceği kestirmek ise imkansızdı. Böyle bir ortamda Gamsahurdiya ile başlatılacak görüşmelerin yönetimi kamuoyu nezdinde kuvvetlendireceğini, muhalefeti ise kısıklacağını tahmin etmek

zor değildi. Her şeye rağmen Türkiye, 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıdı. Fakat diplomatik ilişki kurmak için Gamsahurdiya'nın devriliş Şevardnadze'nin iktidarını bekledi. Dolayısıyla ilişkiler ancak 22 Mayıs 1992'den itibaren normalleşmeye ve canlanmaya başladı³².

Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikasında köklü sayılabilecek değişikliğe gitmesinin ardında Sovyetlerin yıkılışını takiben Kafkasya ve Türkistan'da milli devletlerin ortaya çıkışı önemli rol oynadı. Bu devletlerin çoğunluğu Türk kökenliydi. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan Türkiye ile soy, kültür, din ve tarih birliği olan ülkelerdi. Türkiye bir yandan kardeş devletlere sahip çıkmak anlamına da gelecek olan SSCB sonrası siyasi tabloyu tanıyıp, desteklemek, diğer yandan da siyasi ve iktisadi ilişkilerini artırmak durumundaydı. Bu anlayışın izdüşümü olan politika değişikliğinin de ilk adımı hiç kuşkusuz yeni devletleri tanımaktı. Gürcistan'ın tanınması söz konusu politikanın bir sonucuydu ve Türkiye, 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ı bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler arasında yerini aldı³³.

Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni sekiz devletin açık denize kıyısının olmayışı Gürcistan'a üstünlük sağlıyordu. Gürcistan'ın Türkiye için anlamı, Rusya'ya karşı tampon bölge teşkil etmesinin ötesinde Azerbaycan ve Türkistan'a ulaşabileceği tek güzergahı oluşturmasıdır. Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bilinen durumu da, Gürcistan'ın önemini bir kat daha artırmaktadır³⁴.

Gürcistan için Türkiye'nin de anlamı farklı değildir. Türkiye Gürcistan'ın hem gelişimine katkıda bulunabilecek önemli bir ekonomik güç, hem de Rusya'nın nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşudur. Gürcistan'da kısa süren Gamsahurdiya yönetiminden sonra iktidara gelen Şevardnadze zamanında komşuluk ilişkilerinin süratle gelişmesi yukarıda bahsi geçen nedenlerden kaynaklanıyordu³⁵.

Bu bilgiler ışığında denilebilir ki, Gamsahurdiya dönemi dışarıda tanınma ve tanıtma faaliyetleri, içte ise milliyetçi ve bir o kadar otoriter bir rejimin tesis edilmeye çalışıldığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Büyük zorlukların çekilerek bağımsızlığın kazanıldığı ve bölgesel sorunların Rusya tarafından hızla çözümsüzlüğe götürüldüğü bir ortamda Gamsahurdiya ve yönetiminin içte ve dışarıda daha ılımlı ve dengeli politika izlemesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıksa da, bundan sarfi nazar edilerek ülke geçtiği badireli dönemi bile aratacak kaosların içine sürüklenmiştir.

4. Şevardnadze Dönemi

Eduard Şevardnadze, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde dışişleri bakanı olmuş tecrübeli, dünya dengelerini ve siyasetini iyi bilen,

diplomasi ustalığına ve yöneticilik kabiliyetine sahip bir politikacıydı. Ülke içine düştüğü kötü durumdan ötürü bu nitelikteki bir devlet adamına ihtiyaç duyuyordu.

SSCB'nin çöküşünü takiben merkezi planlamadan piyasa ekonomisine, tek partili totaliter yapıdan çok partili demokratik düzene geçişin yol açtığı sorunlar etnik çatışmalarla birleşince ülke tam bir iç savaşın eşine gelmişti. "*Gürcistan Gürcülerindir*" anlayışını savunan milliyetçi hareket, ülkedeki etnik grupların geleceklelerinden emin olmama ve kendilerini baskı altında hissetmelerine neden oluyordu³⁶. Gürcistan'da yaşanan karışıklıklar iç ve dış ticareti olumsuz yönde etkilemekle kalmayarak ülkenin uluslar arası alandaki itibarını da zedelemekteydi. Bu konuda Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri Nevzat Ergüney'in açıklaması Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde yer alıyordu: "*Sınır ve kıyı ticareti kapsamında önemli bir yer tutan Gürcistan cumhuriyetinden değil ticaret yapmak, geçmek bir sorun haline geldi. Rüşvet vermeden iş yapmak artık çok zor. Kendi iç karışıklıklarının yarattığı sorun da ayrı bir derd. Yetkinin kimde olduğu, kimin ne yaptığı belli değil. Karayoluyla bu ülkeden geçmek isteyenler, ölüm tehlikesini göze alacaklar. Böyle giderse yakında bu ülkeden geçmeye kimse cesaret edemeyecek*"³⁷.

1992'de Gürcistan Devlet Konseyi Başkanlığına getirilen Şevardnadze iktidarı tam olarak 1995'de ele geçirecekti. Bu yöndeki ilk adımları iktidarının daha ilk günlerinde atmaya başladı. Halkın desteğini sağlamak ve yaklaşan seçimlerde iktidarını korumak/pekiştirmek üzere öncelikle kendi partisi "*Gürcü Halkının Birliği*"ni kurdu. 1992'nin Ekim ve Kasım aylarında yaklaşık 40 partinin yarıştığı seçimlerde siyasi krizi çözecek bir tablo yakalanamadı. Kasım seçimlerini Abhazya ve Güney Osetya halkları boykot ederken, Şevardnadze'nin Sosyal demokrat "*Gürcü Halkının Birliği Partisi*" birinci, sağ görüşü temsil eden "*Milli Demokrat Parti*" ikinci ve Acara Özerk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aslan Abaşidze'nin sosyal demokrat görüşü temsil eden "*Kalkınma Partisi*" üçüncü geldi. Bu sonuç Şevardnadze'yi atanmışlıktan çıkararak seçilmiş bir devlet adamı makamına yükseltti³⁸.

Şevardnadze ilk olarak o güne kadar merkezi hükümeti tanımayan ve eylemleriyle siyasi istikrarsızlığa sebep olan silahlı çetelere karşı giriştiği mücadeleye girişti ve bu mücadeleden başarıyla çıkınca iktidarının önündeki en büyük engeli de aşmış oldu. Ağustos 1995'te kabul edilen ve Ekim ayında yürürlüğe giren yeni anayasayla siyasal sistemde normalleşme süreci başlatıldı. Gamsahurdiya sonrasında feshedilen devlet başkanlığı makamını yeniden ihdas ederek 5 Ekim 1995'te yapılan seçimde devlet başkanlığı koltuğuna oturdu. 1999'da meclis ve 2000'de gerçekleştirilen başkanlık

seçimlerinde yerini korudu. Silahlı çeteler yok edilerek iç huzur sağlansa da yolsuzluklar konusunda arzulanan başarı yakalanamadı. Yurt dışından kredi veya nakit olarak gelen yardımların üst düzey yöneticilerce paylaşıldığını düşünen insanların sayısı hızla artıyordu. Mutsuz yığınlar fırsat buldukça yaşananları protesto edecek ve komünist döneme yönelik özelemlerini dile getireceklerdi. Zira Şevardnadze'nin, 09 Nisan 2000'de % 80 oy ile devlet başkanlığına yeniden seçilmesine karşın Mayıs ayında hükümette değişikliğe gitmesi kamuoyu baskısını azaltmak istemesinden kaynaklanıyordu³⁹.

Gürcü milliyetçiliği Şevardnadze yönetiminin mücadele etmek zorunda olduğu ikinci büyük sorunu teşkil ediyordu. Milliyetçilerin bir numaralı hedefi Rusya olmakla birlikte ülkedeki azınlıklar ve komşu ülkeler de bunların söylem ve politikalarından olumsuz yönde etkileniyordu. Türkiye de bu ülkeler arasında yer alıyordu. Zira 200 yıl Çarlık ve 70 yıllık Sovyet yönetimi Gürcü toplumuna başkalarından sürekli şüphe etmesi aşılammıştı ve bu durum toplumsal bir yargı haline dönüşmüştü. Başka bir ifadeyle Sovyet sisteminde Rus işgalleri ve idaresi meşru kabul edilirken Osmanlı Devleti ve Türkler o denli "korkunç" ve "düşman" idi. Söz konusu anlayış 1990'larda kendini iki şekilde gösterdi. Birincisi; Bağımsızlık sürecinde Gürcü kamuoyunun ve yöneticilerinin önemli bir kesimi Türkiye'ye karşı korku ve kuşku duyuyordu. Gürcistan bağımsız olunca Türkiye tarafından istila edileceğine ilişkin Sovyet tezinin etkisiyle bağımsızlık sürecinin iki önemli lideri, Gamsahurdiya ve Gia Çanturiya beyanatlarında Türkiye'nin Gürcistan'a karşı kuvvet kullanmayacağını açıkça duyurmasını istiyorlardı. Türkiye'ye karşı duyulan korkunun özel bir boyutu vardı. Bu ise Müslüman nüfusa sahip Acara'dan kaynaklanıyordu. Acara geçmişte Misakı Milli sınırları içinde yer almasına karşın Kars Anlaşması ile özerk statüye kavuşturularak Gürcistan'a bırakılmıştı. Türkiye'nin garantör devlet olarak 1989'da Sarp sınır kapısının açılmasıyla Batum'la iyi ilişkiler kurması Tiflis'te şüphelere neden oldu. Türkiye'deki bazı çevrelerin de Acara ile ilgili iddiaları şüpheleri kuvvetlendirmekten öte bir işe yaramadı⁴⁰. Türkiye karşıtlığının ikinci yansıması ise Gürcü milliyetçilerinin bağımsızlığın daha ilk aylarında çeşitli toprak taleplerini gündeme getirmeleriydi. Aynen II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin Gürcistan adına Türkiye'den toprak talep etmesini andırır şekilde bazı Gürcü milliyetçileri de talepler dillendirdi. Başbakan Süleyman Demirel, Gürcistan'ı ziyaretini takiben 30 Temmuz 1992'de "*Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması*" imzalandı⁴¹. Anlaşma Mart 1993'te Gürcistan Meclisi'nde görüşülürken Sovyet döneminin tanınmış muhaliflerinden ve başlangıçta bağımsızlık hareketini peşinden sürükleyen, ancak Ekim 1989'da trafik kazasında ölen Merab Kostava'nın adını taşıyan 7 kişilik grup

anlaşmanın giriş kısmında Kars Antlaşması'na atıfta bulunmasını protesto ederek oylamaya katılmayacaklardı.

Türkiye, batının ihtiyatlı yaklaşımına rağmen Gamsahurdiya'nın politikaları yüzünden dışlanan Gürcistan ile diplomatik ilişkilere başlamakta bir beis görmedi. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngören protokol 21 Mayıs 1992'de Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile Gürcü mevkidaşı Aleksandr Çikvaidze tarafından hazırlandı. Şevardnadze'nin iktidarında Tiflis'e ilk üst düzey ziyaretin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi, sağlık, gıda ve mali yardım da bulunulması "kurtuluş ışığı" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin yaklaşımı ona duyulan tedirginliği ortadan kaldırmış ve iki taraf arasında sıcak ilişkilerin kurulmasına vesile olmuştur⁴².

1993 yılında ikili ilişkiler fazla ilerleyemedi. Bunun en önemli nedeni Abhazya ve Güney Osetya sorunlarından ötürü ülkenin süratle içine kapanması ve istikrarsızlığın sürmesiydi. Türkiye, Kafkas kökenli vatandaşlarının tepkilerine ve lobi faaliyetlerine rağmen, Abhazya ve Güney Osetya sorunları karşısında tarafsızlığını korumasını bildi. 13 Ocak 1994'te Şevardnadze Türkiye'yi ziyaret ederek iki ülke arasında "*Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması*" başta olmak üzere çok sayıda anlaşma ve protokol imzalandı. Protokolde Türkiye ile Gürcistan saldırgan milliyetçiliğe, ayrılıkçılığa ve çağdışı fikirlere karşı mevcut uluslar arası mekanizmaları desteklemeyi ve bütün anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesi için çaba göstermeyi taahhüt ediyorlardı. Bu ifadeler doğrudan Abhazya ve PKK meselelerine yönelikti. Taraflar güvenlik ve ayrılıkçılık konuların yanı sıra Avrupa-Asya karayolu, doğal gaz, demiryolu ve sivil hava ulaşım gibi projeler üzerinde de fikir birliğine vardılar. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in imza töreninde "*İlişkilerimiz tabiatıyla çok daha geniş bir çerçeveye yayılacak. Enerji, ulaşım alanları, terörizm ve kaçakçılığa karşı işbirliği gibi hususları bu bağlamda sayabilirim*" sözü Türk-Gürcü ilişkilerinin geldiği noktayı belirtmesi açısından önemliydi. Söz konusu anlaşma ve projeler Gürcistan'ı Türkiye'ye yaklaştırmakla kalmayarak onu doğu-batı ilişkilerinde önemli bir ülke haline getirdi⁴³.

Kafkasya'yı kendi nüfuz dairesinde gören Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında taraf haline gelmesinin arkasında Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile yaklaşması önemli bir neden teşkil ediyordu. 1993-94 yıllarında Rusya'nın bölgede etkinliğini artırma çabaları Türkiye tarafından yakından takip edildi. Rusya'nın faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık her fırsatta ABD'li yetkililerle paylaşıldı. 11 Mart 1994'de ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Toby Gati, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Bilgin Unan'la görüştü. Moskova'daki temaslarından sonra

Ankara'ya gelen Gati'in Türkiye'deki görüşmelerinde Rusya ağırlıklı olarak ele alındı. Bilgin Unan, Rusya'nın sistematik bir şekilde Balkanlar, Türkistan ve Kafkasya'ya müdahale ettiğini; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlıkta Azeriler aleyhinde tutum belirlediğini ve Gürcistan ile Ermenistan üzerinde askeri ve siyasi etkinliğini artırmaya çalıştığını ifade etti⁴⁴.

31 Temmuz 1995'te Gürcistan ile Türkiye arasında Sarp'tan sonra ikinci sınır kapısı olan Posof-Türközü, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Eduard Şevardnadze, Başbakan Tansu Çiller ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in katıldığı bir törenle açıldı. Bir ay sonra (31 Ağustos 1995) Başbakan Tansu Çiller, Gürcistan'a gününbirlik ziyarette bulundu. Ziyaretin Şevardnadze'ye suikast girişiminin hemen ardından gerçekleştirilmesi Türkiye'nin komşu devlete ve yönetimine verdiği desteği göstermesi açısından önemliydi. Türk gazeteleri suikastın zamanlamasını oldukça ilginç buluyorlardı. Milliyet gazetesinden Cenk Başlamış tarafından kaleme alınan "Suikastta Petrol Kuşkusunu" başlıklı makalede Çillerin Tiflis ziyaretinde en önemli gündem maddesinin Azeri petrolünü taşıyacak boru hatlarının izleyeceği yol olduğunu, Ankara petrolün Gürcistan üzerinden taşınmasını istediğini, Gürcistan'ın da Rusya'yı devre dışı bırakan bu seçeneğe sıcak bakması üzerine Rusya'nın Gürcistan'a gözdağı vermek amacıyla suikastı düzenlemiş olabileceği ihtimaline yer veriyordu⁴⁵.

Başbakan Çiller'in ziyareti kapsamında Gürcistan'a sağlanan 43 milyon dolarlık Eximbank kredi borcunun ertelenmesi ve iki ülke arasında serbest bölgeler kurulması üzerinde anlaşmaya varıldı. Ayrıca Rus doğalgazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ve buradan da İsrail'e ulaştırılmasına karar verildi. Doğu Anadolu üzerinden Mersin'e, oradan da İsrail'e kadar uzatılacak olan 1.800 kilometrelik boru hattı güzergahında Gürcistan kuşkusuz vazgeçilmez bir konuma sahipti. Gürcistan'ın olmaması durumunda hat için tek alternatif Karadeniz'in altından Trabzon veya başka bir sahil şehrine çıkmak gerekecekti.⁴⁶

4 Nisan 1996'da Eduard Şevardnadze Ankara'ya geldi. Vize kolaylığı ile üçüncü sınır kapısının açılmasına ilişkin anlaşmalar imzalandı. Şevardnadze, Demirel ile görüşmesinde "... Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu 4 yıl içinde iki ülke arasında 30 yıla sığacak işler yapıldığını" beyan ederek ilişkilerin derinliğine ve çeşitliliğine atıfta bulunmuş, Süleyman Demirel de "Avrasya koridoru, Gürcistan'dan Orta Asya'ya geçilmesi olayıdır. Petrol boru hatları, Bakü- Ceyhan ve Bakü-Supsa boru hatları yapılması olayıdır. Gürcistan gaz boru hatlarının Türkiye tarafından kullanılması olayıdır. İki ülke limanları, hava yolları ve deniz yollarının bağlanması olayıdır. Burada o da imzalandı" sözleriyle Gürcistan'ın

önemine dikkat çekiyordu⁴⁷.

14 Temmuz 1997'de Süleyman Demirel Gürcistan'ı ziyareti sırasında "Sınır Sözleşmesi" ve "Askeri Eğitim İşbirliği" başta olmak üzere birçok anlaşma imzalandı. 29 Ekim 1998 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ile birlikte Eduard Sevardnadze "Ankara Deklarasyonu"nu imzalayan devlet başkanları arasında yerini aldı. Deklarasyon; petrol ve gaz kaynaklarının aranması, çıkarılması ve boru hatlarıyla güvenli bir biçimde dünya piyasalarına taşınmasını içeriyordu⁴⁸.

Başbakan Mesut Yılmaz 14 Mart 1998'de Gürcistan'ı ziyaret etti. Gürcistan'ı hayati ortak olarak nitelendiren Yılmaz, Türkiye'nin Abhazya sorununun Gürcistan'ın toprak bütünlüğü içerisinde çözülmesi gerektiğini savunduğunu ve bu politikayı devam ettirdiklerine dikkat çekti. Başbakan Mesut Yılmaz'ın ziyaretine karşılık Şevardnadze, 26-27 Şubat 1999'de Türkiye'ye iadei ziyarette bulundu. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Eduard Şevardnadze'yi karşılama töreninde yaptığı konuşmada, Gürcistan'ın Türkiye'nin yakın ve güvenilir bir komşusu, bölgenin barış ve istikrarı için birlikte çalıştığı yakın dostu ve ortağı olduğunu vurguladı. Konuk devlet başkanı ise iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde çok kısa zamanda büyük işler yapıldığını belirterek, Türkiye olmadan Gürcistan'ın kalkınmasının mümkün olamayacağını ifade etti⁴⁹.

1998'den itibaren komşular birbirlerini stratejik ortak olarak adlandırmaya başladı. Azerbaycan'ın da dahil edildiği üçlü işbirliği formülü geliştirilerek bölgesel yapılanmaya gidildi. Aynı yıl içerisinde Tiflis ile Ankara arasında "Uzman Eğitimi Protokolü" ile "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayinin Geliştirilmesi İçin Teknik İşbirliği Protokolü" imzalandı. 14 Mart 1999'da Tiflis'te, iki ülkenin savunma bakanlıkları seviyesinde "Askeri Yardım ve İşbirliği Anlaşması" imzalandı. Beş yıl geçerli olan bu anlaşmayla Kodori ve Gori'de askeri eğitim merkezlerinin ve modern bir atış alanının Türkiye tarafından kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Gürcü ordusunun sağlık ve yardım faaliyetlerinde kullanılmak üzere Türkiye tarafından 5,5 milyon dolar kaynak sağlandı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 15 Ocak 2000'de Tiflis'i ziyaret etti. Bu ziyarette 1999 AGİK Zirvesi sonrasında İstanbul'da ortaya atılan "Kafkas İstikrar Paketi" düşüncesi gündeme getirildi. Kafkas İstikrar Paketi, AGİK çerçevesinde öngörülmesine rağmen, İran ve Rusya gibi bölge ülkelerinin de katılımı düşünüldü. Şevardnadze öneriyi tarihi bir fırsat olarak değerlendirdi. Demirel Türkiye'ye dönüşünden sonra, aralarında ABD, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın da bulunduğu 12 devlet başkanına mektup göndererek görüşüne

destek istedi. Demirel, pakt sayesinde Kafkasya'nın belli güçlerin hegemonyasından kurtulacağını, bölgede barış için daha fazla adım atılabileceğini ve huzur ortamı yaratılabileceğini belirtti⁵⁰.

25-26 Şubat 2000'de Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Hikmet Çetin, özel temsilci sıfatıyla Gürcistan'ı ziyaret etti. Şevardnadze ve ardından Acara Özerk Cumhuriyeti Yüksek Şura Başkanı Aslan Abaşidze'yle görüştü. Gürcistan Dışişleri Bakanı İrakli Menagarishvili ise 24-26 Temmuz 2000'de Türkiye'ye geldi. Türk ve Gürcü dışişleri bakanlarının Trabzon'da yaptığı toplantıda Kafkas İstikrar Paktı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) çerçevesinde ortak faaliyetlere ilişkin konular ele alındı. Bunların başında Hazar Denizi enerji kaynakları ve Doğu-Batı Enerji Koridoru gibi iki ülke için son derece önemli konular geliyordu⁵¹.

29 Ocak 2001'de iki günlük resmi ziyarette bulunan Eduard Şevardnadze, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile bir araya geldi. Ziyaret sırasında ikili ilişkiler ve bölgesel sorunlar ele alındı. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ortak sınırın mayınlardan temizlenmesi, savunma sanayi ve dış ticarete işbirliği gibi konularda anlaşmalar sağlandı. Cumhurbaşkanı Sezer, imza töreninden sonra yaptığı açıklamada, *"Gürcistan'ın bağımsızlığını ve siyasi istikrarını güçlendirme çabalarını Türkiye'nin kararlılıkla destekleyeceğini"* belirtirken, Şevardnadze de *"Türkiye ile olan ilişkilerimiz Gürcistan'ın bağımsızlığının temel taşı olduğunu oluşturmaktadır"* Türkiye'nin desteğine dikkat çekiyordu⁵².

Görüşmeler sonunda kaleme alınan ortak bildiri ikili ilişkilerin önceliklerini kayıt altına alması bakımından önem taşıyordu. Her iki ülkenin büyük önem verdiği konuların başında Kars-Tiflis demiryolu bağlantısı geliyordu. Taraflar, söz konusu bağlantının gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaları ele aldı ve mümkün olan en kısa zamanda sonuçlandırılması hususunda görüş birliğine vardı. İkinci önemli konu; iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılmasıydı. Türk yatırımcılarının Gürcistan'a yatırım yapmasının teşviki için ilk olarak *"Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması"*nın hayata geçirilmesi hususunda mutabakata varıldı. Ortak bildiride yer alan üçüncü husus; Kafkasya İstikrar Paktı idi. Bu hususla ilgili olarak taraflar iki ülkenin işbirliğinin sadece kendileri için değil, aynı zamanda Kafkasya'nın tamamının istikrar ve güvenliğine katkı sağladığını vurguladı. Bölgede yaşanan sorunların ve çatışmaların Avrasya-Atlantik coğrafyasında barış ve istikrara tehdit oluşturduğunun altı çizildi. Kafkasya'da barış ve istikrar ortamının hızla tesisi, bölgesel sorunların çözümüne yönelik arayışlara hız verilmesi ve en kısa zamanda ekonomik kalkınmaya yönelik adımların atılması gerektiği, bu çerçevede Kafkasya İstikrar Paktı'nın mutlaka hayata geçirilmesi gerektiği kabul ve ifade edildi⁵³.

8 Kasım 2001’de Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Afganistan’a yaptığı ziyaretin dönüşünde Gürcistan’a uğradı. Sezer, Türkiye’nin Gürcistan’ın yaşadığı sorunları yakından izlediğini ve çözüm için katkıda bulunmaya hazır olduğunu bildirdi. Ayrıca Kafkasya İstikrar Paketi’nin bir an evvel hayata geçirilmesi gerektiğini, zira paktın bölgenin istikrarı için önemli olduğunu vurguladı⁵⁴.

Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanları “*Kafkasya Zirvesi*” çerçevesinde 29 Nisan 2002’de Trabzon’da bir araya geldi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in de katıldığı zirvenin gündemini enerji ve ulaştırma projeleri ile terörle mücadele alanında işbirliği oluşturuyordu. Zirvede üç ülkeyi birbirine bağlayan BTC Petrol ve Şahdeniz Doğal Gaz boru hatlarının kısa zamanda gerçekleştirilmesi kararlılığının sürdürüğü ifade edildi. Ayrıca Kafkasya’da son zamanlarda yaşanan gelişmelere de değinildi. Toplantının en önemli özelliği zirve toplantılarının üç ülke cumhurbaşkanları arasında kurumsallaşmış olmasıdır. Şevardnadze’nin teklifi üzerine bir sonraki toplantının Tiflis’te yapılması kararlaştırıldı⁵⁵.

Ekonomik ve sosyal kriz ortamından bir türlü kendini kurtaramayan Gürcistan, 2 Kasım 2003’de parlamento seçimlerine gitti. Seçimin ülkeyi siyasi bir krize sokacağı ilk günlerde ortaya çıktı. Çünkü daha seçimlerden önce muhalefet partileri, muhtemel bir usulsüzlüğe karşı kitlesel gösteriler yapacaklarını ilan etmekte bir beis görmediler. Çağrıya uygun olarak 43 ülkeden 450 gözlemci seçimleri takip etti. Şevardnadze’nin liderliğini yaptığı blok % 21,3 oy alırken bunu % 18,8 ile Abaşidze ve % 18,1 ile Saakaşvili’nin takip ettiği açıklandı. Sonuçların ardından hükümetin geniş ölçüde usulsüzlük yaptığı iddiaları gündemin birinci konusu haline geldi. Saakaşvili sonuçları kabul etmeyerek taraftarlarını şiddet içermeyen protesto gösterilerinde bulunmaya teşvik etti. Tiflis’te başlayan, muhalefetin de desteğiyle diğer şehirlere yayılan gösteriler giderek büyüdü. Yeni meclisin ilk oturumunu yapmasına rağmen 25 Kasım 2003’de Anayasa Mahkemesi seçim sonuçlarını iptal etti. Bu gelişme üzerine 2000 yılında beş yıllığına devlet başkanlığına seçilmiş olan Şevardnadze görevinden istifa etti. Eski milletvekilleri ile toplanan meclis 2 Kasım seçimlerinin iptaline ve ayrıca devlet başkanlığı seçiminin Ocak 2004’te yapılmasına karar verdi. Devlet Başkanlığı seçiminde Ulusal Hareket ve Demokratlar Grubu’nun ortak adayı olan Saakaşvili oyların % 96’sını alarak Gürcistan’ın 3. devlet başkanı oldu. Bu süreç dünya tarihine “*Kadife Devrim*” olarak geçmiştir⁵⁶.

Türkiye, iktidarı hızla el değiştirmesine karşın Gürcistan’a desteklemeyi sürdürdü. Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan yazılı açıklamada şu görüşlere yer verildi: “*Türkiye, seçimler sonrasında meydana gelen gelişmelerin, ilişkilerimizi mükemmel düzeyde sürdürme geldiğimiz bu*

*komşu ülkenin esenliğini etkilememesini ve dost Gürcistan'da huzur ve birliğin en kısa zamanda hakim olmasını içtenlikle arzu etmektedir. Türkiye, sıkıntuların siyasi uzlaşmanın sağlanması suretiyle aşılabacağına ve Gürcistan'ın demokrasi yolunda ilerlemeye devam edeceğine inanmaktadır*⁵⁷.

SONUÇ

Kafkasya ve Türkistan açısından Gürcistan anahtar ülke konumundadır. Türkiye için Gürcistan “Doğu’daki Trakya”dır. Gürcistan’ın söz konusu önemini koruması istikrarının devamlılığına ve ikili ilişkilerin sorunsuz yürütülmesine bağlıdır.

Türkiye’nin Gürcistan başta olmak üzere bölge ülkelerinin istikrarına yapacağı katkılar kendi jeopolitik gücünü artırırken küresel güçlerin de Kafkasya politikalarını derinden etkileyecektir.

Toprak bütünlüğüne dair sorunlar Gürcistan’ı bölgenin en hassas ülkesi haline getirmiştir. Güney Osetya, Abhazya ve Ahılkelek meselelerinin çözümü için devreye sokulan askeri usuller başarılı olamamıştır. Rusya’nın Güney Kafkasya’da etnik meseleleri kendi lehine değerlendirme çabaları da siyasi çözümün önünü tıkamaktadır. Türkiye ise devletin birliği ve toprak bütünlüğü çerçevesinde barışçı yollardan çözümünü desteklemiştir. Zira Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlığı Gürcü, Abhaz ve Oset halklarının maddi ve manevi çöküşünü hızlandıracak ve Kafkasya’da yeni karışıklıklara yol açacaktı. Ayrıca muhtemel Gürcü iç savaşı hem Türkiye ve hem de Avrupa’nın Kafkasya ve Orta Asya’ya açılımını olumsuz yönde etkileyeceğine şüphe yoktur.

Gürcistan ilk günden itibaren uluslar arası alanda kendini kabul ettirmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle batı dünyasına yaklaştığı derecede siyasal sistemi ve varlığı kuvvetlendirmeyi hedefliyordu. Bunu yaparken Rusya faktörünü asla göz ardı etmedi. 1992’de Birleşmiş Milletlerin ardından 1993’de Bağımsız Devletler Topluluğuna üye olması bundan kaynaklanıyordu. Gürcistan BDT’ye üye olmakla birlikte Rusya’nın Sovyetler Birliği’ni yeniden canlandırma çabalarına soğuk bakarken bütün gücüyle AB ile siyasi ve NATO ile askeri ilişkiler geliştirmeye çalışmakta ve her iki noktada Türkiye’den büyük destek görmektedir.

Batılı bir siyaset izleme azmindeki Gürcistan, Rusya karşısında denge unsuru olarak Türkiye’yi görmektedir. Türkiye Gürcistan’ın batıya açılan kapısı ve ekonomik gelişimine katkıda bulunabilecek önemli bir iktisadi güçtür. Bölgedeki çalkantılara rağmen Türk-Gürcü ilişkilerin devamlı gelişmesi iki ülke yetkililerinin ilişkilere verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Siyasi ilişkilerin öncülüğünde yakın dönemde daha

kuvvetli iktisadi, askeri ve kültürel ortak yatırımlar ele alınabilecektir.

Türkistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerine giden yolun üzerinde bulunan Gürcistan, Türkiye'nin enerji ve ulaşım hatları projelerinde anahtar ülke konumundadır. Petrol, doğalgaz hatlarıyla başlayan ilişkiler Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Sarp-Hopa-Trabzon Karayolu, Çıldır-Aktaş Sınır Kapısı'nın açılmasıyla çeşitlilik ve derinlik kazanacaktır.

Gürcistan ile Türkiye arasındaki üst düzey ziyaret ve temaslar diğer ülkeleri kışkırtacak derecede sıklık arz etmektedir. İkili ilişkiyi farklı kılan bir başka yön ise Avrupa ve ABD tarafından desteklenmesidir. Rusya-Ermenistan-İran eksenine karşı Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan işbirliği batının çıkarlarına daha uygun görülmektedir.

DİPNOTLAR VE KAYNAKLAR

- ¹ YILDIZ Y. 1998: Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi, s.94., İstanbul.
- ² PAMUK M. 1995: Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü ve Yarını, s.91., İstanbul.
- ³ ÇAKMAK H. 1998: 1989'dan Günümüze Gürcistan, s.14. Trabzon.
- ⁴ SARAY M. 1997: "Türkiye ve Gürcistan Dostluğu", Kafkas Araştırmaları, Sayı:3, s. 1-24. İstanbul.
- ⁵ CUMHURİYET, 12 Temmuz 1992.
- ⁶ CUMHURİYET, 13 Temmuz 1992.
- ⁷ ÇİLOĞLU F. 1998: Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar, s.24. İstanbul.
- ⁸ MERT O. 2004: Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, s.160., İstanbul.
- ⁹ ARMAOĞLU F. 1991: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, II, s.220. Ankara
- ¹⁰ MERT O. 2004: s.161.
- ¹¹ MERT O. 2004: s.162.
- ¹² ÖZDENOĞLU H. 1998: Gürcistan Ülke Raporu, s.6-7. Ankara.
- ¹³ YENİ YÜZYIL, 23 Ekim 1996.
- ¹⁴ GÜRSES E. 2003: "Kafkaslarda Uluslar arası Rekabet", Avrasya Dosyası, Sayı: 7/1, s.268., Ankara.
- ¹⁵ AKGÜR M.- POLATLIOĞLU T. 1998: Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri, s.41., İstanbul.
- ¹⁶ BAL İ. 2006: 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, s.458., Ankara.
- ¹⁷ GÜNEL K. 1997: Coğrafyanın Siyasi Gücü, s.88., İstanbul.
- ¹⁸ BREZEZİNSKİ Z. 1998: Büyük Satranç Tahtası, s.128., İstanbul.
- ¹⁹ ÇAKMAK H. 1998: s.88
- ²⁰ MİLLİYET, 29 Ocak 2006.
- ²¹ AĞACAN K. İlkbahar 2001: "Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkiler", Avrasya Dosyası, C.7, s.319-337.
- ²² TÜRKİYE, 31 Ocak 2001.

- ²³ MİLLİYET, 29 Ocak 2004.
- ²⁴ MİLLİYET, 11 Ekim 2001.
- ²⁵ O'BALLANCE E. 1997: Wars in the Caucasus (1990-1995), s.120, Hollanda.
- ²⁶ TÜRKİYE, 10 Kasım 1990.
- ²⁷ ÇİLOĞLU F. 1998: s.179-180.
- ²⁸ MİLLİYET, 13 Ocak 1992.
- ²⁹ ÖZDENOĞLU H. 1998: s.10.
- ³⁰ YERASİMOS S. 2002: Milliyetler ve Sırlar, s.437. İstanbul.
- ³¹ Gamsahurdiya, Ermenistan'dan sonra Çeçen Cumhuriyeti'ne geçerek iktidar güçlerine karşı mücadelesini sürdürdü. Ancak Gürcistan'ın batısındaki Zugdidi bölgesindeki çatışmaları takiben Aralık 1993'te Gamsahurdiya'nın suikast sonucu öldürülmesiyle silahlı mücadele ivmesini kaybetti. HENZE P. 2001: 'Gürcistan ve Ermenistan: Sıkıntılı Bağımsızlık', Avrasya Etütleri, II/2, s.4-5. Ankara.
- ³² BAL İ. 2006: s.455.
- ³³ BUTTANRI B. 2004: Bölgesel Güç Karadeniz, s.163. İstanbul.
- ³⁴ YANAR S. 2002: Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç:Kafkasya, s.215. İstanbul.
- ³⁵ BUTTANRI B. 2004: s.163.
- ³⁶ CUMHURİYET, 3 Nisan 1991.
- ³⁷ CUMHURİYET, 23 Haziran 1992.
- ³⁸ Gürcistan'daki seçimlerin Türkiye açısından en önemli sonucu iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatması için uygun bir zemin teşkil etmesidir. Gamsahurdiya yanlılarının zaman zaman şiddetlenen mücadelesi sürece olumsuz yönde etkilemedi. CUMHURİYET, 11 Kasım 1992.
- ³⁹ MİLLİYET, 21 Nisan 2000; Bu süreçte Türkiye, Şevardnadze iktidarına ve iktidarın devamına her türlü desteği verdi. Zira Gürcistan'daki kargaşalıkların arkasında Rusya'nın gizli faaliyetlerinin olduğu düşünülüyordu ve istikrarın teminatı olarak Şavardnadze görülüyordu. Başbakan Bülent Ecevit gazetecilerin sorusuna verdiği bir cevapta; "Gürcistan'ın durumu çok kötü. Kaygıyla izliyorum. Sayın Şevardnadze çok önemli biri. Ona destek olmamız lazım. Böyle bir insan zor bulunur. Rusya'nun bastırması var gibi geliyor bana" diyecekti. MİLLİYET, 21 Ocak 2001.
- ⁴⁰ BAL İ. 2006: s.456-457.
- ⁴¹ BAL İ. 2006: s. 455.
- ⁴² BAL İ. 2006: s.457.
- ⁴³ MİLLİYET, 14 Ocak 1994.
- ⁴⁴ Toby Gati, Ankara'dan sonra Rusya'ya geçerek ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev'le yapacağı görüşmeden önce Türkiye'nin görüşleri konusunda onu bildireceği haberde üzerinde durulan bir başka husustu. Bkz. ÖYMEN Ö. K., "ABD'ye Rusya Uyarısı", MİLLİYET, 12 Mart 1994.
- ⁴⁵ MİLLİYET, 31 Ağustos 1995.
- ⁴⁶ MİLLİYET, 01 Eylül 1995.
- ⁴⁷ www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1996/Nisan1996.htm.
- ⁴⁸ CUMHURİYET, 30 Ekim 1998.

⁴⁹ www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1999/subat1999.htm.

⁵⁰ DEMİR A. F. 2003: Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya, s.126., İstanbul.

⁵¹ Dışişleri Bakanlığı, Basın Açıklamaları, 21 Temmuz 2000.

⁵² Eduard Şevardnadze, "*Gürcistan-Abhazya sorununun çözülmesi konusundaki toplantının Türkiye'de yapılması bizim için ayrı bir önem taşıyor. Sayın Sezer'in, Abhazya sorununun barışçıl yollarla çözülmesi konusundaki fikirlerini tamamen destekliyoruz*" şeklindeki sözleri Türkiye'nin Gürcistan'ın iktisaden kalkınmasının yanı sıra Abhazya sorunu gibi ülke bütünlüğünü ilgilendiren sorunların çözümü hususundaki iyi niyetli çabalarının Tiflis tarafından takdir edildiğini gösteriyordu. www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2001/Ocak2001.htm.

⁵³ www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadolununesi/192/and2.htm.

⁵⁴ DEMİR A. F. 2003: s.127.

⁵⁵ YAPICI U. 2004: Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya, s.257., İstanbul.

⁵⁶ CUMHURİYET, 4 Kasım 2003.

⁵⁷ CUMHURİYET, 14 Kasım 2003.